

Ortogonalna ulična mreža sjevernog dijela Hvara

Ambroz Tudor

Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Split

Izvorni znanstveni rad - UDK 711.7 (497.5 Hvar)

26. rujna 1996.

Autor zapaža postojanje ortogonalne ulične mreže na cijelom području sjevernog dijela grada Hvara: unutar obzidanoga grada i zapadnoga predgrada. Ta je mreža ravnomjerno raspoređena cijelim područjem. Presječena je potcizma zidina, kao i s tri okomite ulice unutar zidina.

Dosadašnja su se proučavanja prostornog razvoja grada Hvara, u najvećoj mjeri, zadržavala na zapažanjima najizrazitijih osobitosti organizacije naselja.¹ Zapažena je razlika između ortogonalne mreže srednjovjekovnoga grada unutar zidina, Grode, i odsutnost takve organizacije na području južnoga predgrada, Burga. Posebno je istaknuta najveća osobitost Hvara u odnosu na ostale srednjovjekovne gradove istočnojadranske obale. Obzidani *civitas* građen je bez središnjega gradskog trga, a katedrala se našla izvan zidina.

Razvojem istraživanja gradogradnje na jadranskoj obali zahvaćen je i grad Hvar, čija se srednjovjekovna jezgra smješta među ranije primjere gradnje planiranih naselja "jadranske grupe", a južno predgrađe, Burak, u primjere dijelova srednjovjekovnih naselja u kojima se nalaze nepravilni, eliptoidni blokovi, osobiti za gradnju naselja prije razdoblja planirane izgradnje.² Gotovo sva istraživanja prostornog razvoja grada Hvara zaobišla su zapadno predgrađe, Gojavu. No, ono ima važno mjesto u njegovu razvoju.

Gojava je rijetko izgrađeno predgrađe, posebno u sjevernom dijelu, koje se nalazi zapadno od prostora grada

¹ Vidjeti: Boglich, G., "Studi storici sull' isola di Lesina", Zara, 1898.; Bučić, R., "I. Santa Maria de Lesna - prva stolna crkva hvarska, II. Civitas nova i civitas quae allis temporibus fuit", Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 52, Split 1950.; Bučić, R., "O javnim građevinama i zgradama u Hvaru", Split 1956.; Duboković, N., "Nekadašnji izgled sklopa Kneževe palače u Hvaru", Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 14, Split 1965.; Duboković, N., "O građevinskom razvoju grada Hvara sredinom 15. stoljeća", Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 13, Split, 1960.; Fisković, C., "Ljetnikovac Hanibala Lucića u Hvaru", Anali Hist. Inst. u Dub. 8-9, Dubrovnik, 1961.; Fisković, C., "Graditeljstvo grada Hvara u 16. stoljeću", Radovi Instituta za hrvatsku povijest 10, Zagreb 1977.; Fisković, C., "Hvarska katedrala", Split 1976.; Fisković, C., "Prilog za romaniku u Hvaru", Zbornik 9-10, Narodni muzej u Beogradu, 1979.; Kovačić, J., "Kroz stambeno graditeljstvo grada Hvara", u "Iz hvarske kulturne baštine", Hvar 1987.; Kovačić, J., "Srednji vijek na Hvaru do 1278. godine", u "Iz hvarske kulturne baštine", Hvar, 1987.; Novak, G., "Hvar kroz stoljeća", Zagreb, 1972.; Petrić, N., "Civitas quae allis temporibus fuit (Grad koji je nekada postojao)", Hvarski zbornik 1, Hvar, 1973.; Petrić, N., "Sukobi plemića i pučana kroz izgradnju grada", Radovi instituta za hrvatsku povijest-10, Zagreb, 1977.; Planić-Lončarić, M., "Planirana izgradnja na području Dubrovačke republike", Studije i monografije Instituta za povijesne umjetnosti, Zagreb, 1980.; Štambuk, I., "Razvoj hvarske Pjace", Hvarski zbornik 4, Hvar, 1976.

² Planić-Lončarić, M., "Planirana izgradnja na području Dubrovačke republike", Studije i monografije Instituta za povijest umjetnosti, Zagreb, 1980., str. 9-14.

unutar zidina. Zajednički su smješteni na kosini padine brijega podno tvrčave, sjeverno od središnjega gradskog trga, Pjace. O guščoj izgradnji ovog dijela grada u tijeku 14. i 15. stoljeća svjedoče zazidani otvori nekadašnjih kuća, čija su pročelja poslije pretvorena u ogradne zidove vrtova. Gojavu od zapadnog poteza gradskih zidina odvaja pomerij u širini od 20 koraka, što je bilo utvrđeno reformacijom Statuta iz godine 1331.³ Pomerij je u južnom dijelu poslije ispunjen gradnjama. Najraniji arhitektonski sloj ovoga dijela grada može se datirati u prvu polovicu 14. stoljeća. Ulična mreža Gojave u središnjem je dijelu ortogonalno organizirana, a na sjevernom je i zapadnom rubu predgraća nepravilna, što je posljedica gradnje kuća uz nekadašnje poljske putove. Središnja, ortogonalno organizirana ulična mreža Gojave povezana je s ortogonalnom mrežom Grode ili, točnije, s njom stvara zajedničku cjelinu.

Od zapadnog ruba Gojave do istočnih gradskih vrata u Grodi, *Porte Badoer*, dakle, cijelom širinom sjevernog dijela grada, pruža se gotovo ravna ulica kao središnja komunikacija jednog i drugog dijela grada. Ta je ulica položena u smjeru istok-zapad, odnosno po izohipsi padine brijega podno tvrčave. Na nižem dijelu padine paralelno s njom pruža se još jedna ulica. Njih siječe šest okomitih ulica, dvije u Gojavi i četiri u Grodi. Sve su okomite ulice postavljene u pravilnom razmaku, a s ulicama pruženim u smjeru istok-zapad sijeku se pod pravim kutom. Ova ulična mreža stvara kvadratične stambene blokove približno jednake veličine sa stranicama istok-zapad oko 40 metara i sjever-jug oko 32 metra.

Unutar obzidanoga prostora srednjovjekovnoga grada ortogonalna ulična mreža znatno je gušća. Osim spomenute mreže, koja se ravnomjerno širi cijelom širinom sjevernog dijela grada, unutar Grode nalaze se još tri ulice, položene u smjeru sjever-jug. Te ulice rasijecaju velike, kvadratične blokove na otprilike polovicu, stvarajući manje, nepravilne pravokutne blokove ili nizove čije su stranice u smjeru istok-zapad dugačke oko 18 metara, a u smjeru sjever-jug oko 32 metra. Ulice koje presijecaju kvadratične blokove u Grodi paralelne su sa zapadnim potezom gradskih zidina, koji je također presjekao kvadratične blokove, tako da je unutar zidina ostala trećina bloka. Na području Gojave nema tragova rasijecanja kvadratičnoga bloka na dva manja pravokutna.

Širina ulica ortogonalne mreže koja stvara kvadratične blokove na cijelom području sjevernog dijela grada, kao i širina ulica koje presijecaju blokove unutar obzidanog *civitas*a nije podjednaka, niti su smjerovi pružanja ulica pravilni. Nepravilnosti su izrazitije kod ulica koje presijecaju blokove unutar zidina. Često su dijelovi tih ulica položeni koso na vodoravne ulice, tako da njihovi spojevi nisu pod pravim kutom, što se ne javlja kod prve ulične mreže. Slično je s proširenjima i sužavanjima ulica koja je kod ove tri ulice česta i s većim

razlikama. Osim toga, te ulice svojim presijecanjima ne stvaraju pravilne blokove ili nizove. Stvoren je samo jedan pravilan niz u istočnom dijelu Grode s crkvom Sv. Duha na sjevernom rubu. U pojedinim se primjerima miješaju blok i niz, odnosno stvorena je formacija u jednom dijelu niz, dok se u drugom dijelu širi i postaje blok. Tijekom kasnije izgradnje ulična je mreža dijelom prekinuta, no njezino izvorno pružanje potvrđuju dokumenti, kao i spojnice kuća sagrađenih na mjestu ranijih ulica.

Osim spomenutoga protezanja zapadnog poteza gradskih zidina, južni i istočni potezi zidina također presijecaju kvadratične blokove koje formira jedinstvena ortogonalna ulična mreža Grode i Gojave. No, dok se istočni i zapadni potez zidina gotovo ravno spuštaju od tvrčave prema Pjaci, južni potez zidina, pogotovo u jugoistočnom dijelu, pružen je izrazito nepravilno.

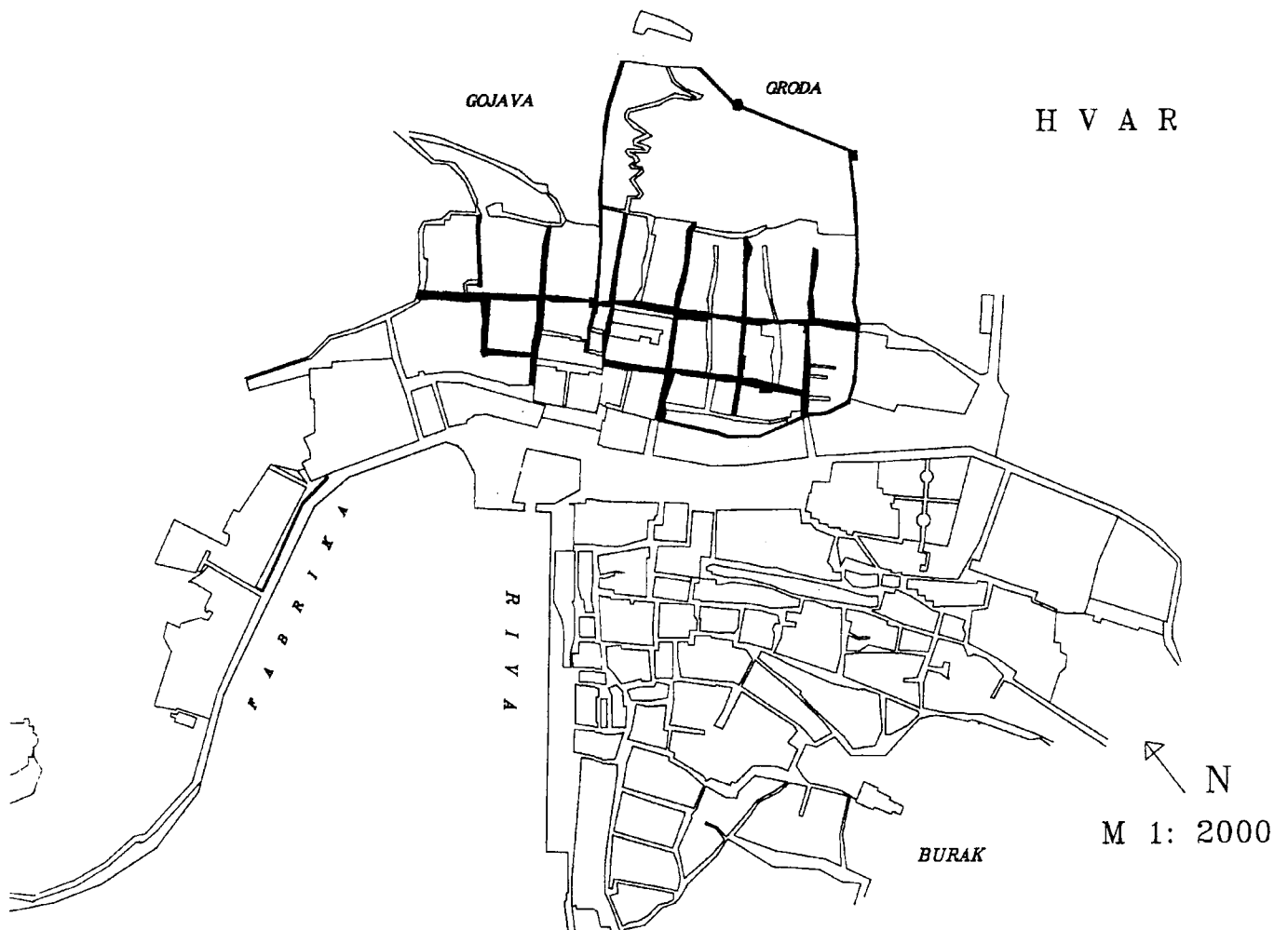
Očito je, dakle, da se područjem sjevernog dijela grada Hvara, unutar zidina i u zapadnome predgraću, pruža jedinstvena i pravilna ortogonalna ulična mreža. Ta je mreža unutar zidina okomito presječena trima ulicama, a gradske zidine također ne komuniciraju s smjerovima ulica ortogonalne mreže.

Nastanak i razvoj ortogonalne ulične mreže koja se ravnomjerno pruža područjem Grode i Gojave zasada nije moguće definirati, ponajprije zbog nedostatka većega broja sustavnih arheoloških istraživanja. Posljedica je toga činjenica da je karakter naselja na mjestu grada Hvara prije kraja 13. stoljeća uglavnom nepoznanica.

Od kraja 13. do kraja 15. stoljeća razvoj grada Hvara uglavnom je poznat.⁴ U tijeku tog razdoblja mogu se razlučiti tri faze: od 1278. do 1358., odnosno od odluke o gradnji novog naselja na mjestu grada koji je nekada postojao kod Sv. Marije od Lesne do potpadanja pod anžuvinsku vlast, zatim od 1358. do 1419. godine ili razdoblje anžuvinske vlasti, kada razvoj naselja stagnira, i razdoblje od 1419. do kraja 15. stoljeća, kada se srednjovjekovni grad u potpunosti definira.

³ Cvitanović, A., "Hvarski Statut", Književni krug Split, Split, 1991., str. 137.

⁴ Osim literature navedene u bilješki 1, vidjeti još: Duboković, N., "Nautička svojstva luke grada Hvara", Prilozi povijesti otoka Hvara 2, Hvar, 1962.; Duboković, N., "Prilog rješenju pitanja postanka hvarske komune", Prilozi povijesti otoka Hvara 1, Split, 1959 Madirazza, F., "Storia e costituzione dei comuni dalmati", Spalato 1911.; Novak, G., "Aleksandar Gazarović-povijesni događaji Hvara složeni u tri knjige" Starine JAZU 57, Zagreb. 1978.; Pribojević, V., "O podrijetlu i zgodama Slavena" Književni krug Split, Split, 1991.;

1. Ortogonalna ulična mreža sjevernog dijela grada Hvara

⁵ Vidjeti: Bučić, R., "I. Santa Maria de Lesna- prva stolna crkva hvarska, II. Civitas nova i civitas quae allis temporibus fuit", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 52, Split 1950.; Petrić, N., "Civitas quae allis temporibus fuit (Grad koji je nekada postojao)", *Hvarski zbornik* 1, Hvar, 1973.; Kovačić, J., "Srednji vijek na Hvaru do 1278. godine", u *Iz hvarske kulturne baštine*, Hvar, 1987.; Zaninović, M., "Heraclea Pharia", *Vjesnik Arheološkog muzeja Zagreb XXIV-XXV* 35-48, Zagreb, 1991-1992.; Zaninović, M., "O pitanju naseljenosti otoka Hvara u antičko doba", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXVIII, Split, 1973.; Vekarić, Ž., "Pokušaj tumačenja nekih hvarskih toponima s posebnim osvrtom na nazive Hvar i Liesna", *Zapisi o zavičaju*, Jelsa 1973.; Duboković, N., "Prilog rješenju pitanja postanka hvarske komune", *Prilozi povijesti otoka Hvara* 1, Split, 1959.; Goldstein, I., "Bizant na Jadranu", Zagreb, 1992.; Madirazza, F., "Storia e costituzione dei comuni dalmati", Spalato 1911.; Novak, G., "Aleksandar Gazarović-povijesni događaji Hvara složeni u tri knjige" *Starine JAZU* 57, Zagreb, 1978.; Petrić, N., "Crkve od 5. do 13. stoljeća na području grada Hvara", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 32 (Prijatelj zbornik), Split, 1992.; Petrić, N., "O gradu Hvaru u kasnoj antici", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 20, Split, 1975.; Petrić, N., "Prilozi arheologiji kasnoantičkog grada Hvara", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 28, Split, 1989.; Pribojević, V., "O podrijetlu i zgodama Slavena" *Književni krug Split*, Split, 1991.; Suić, M., "Pharos-Hvar-Quara", *živa antika* 1, Skopje 1977.;

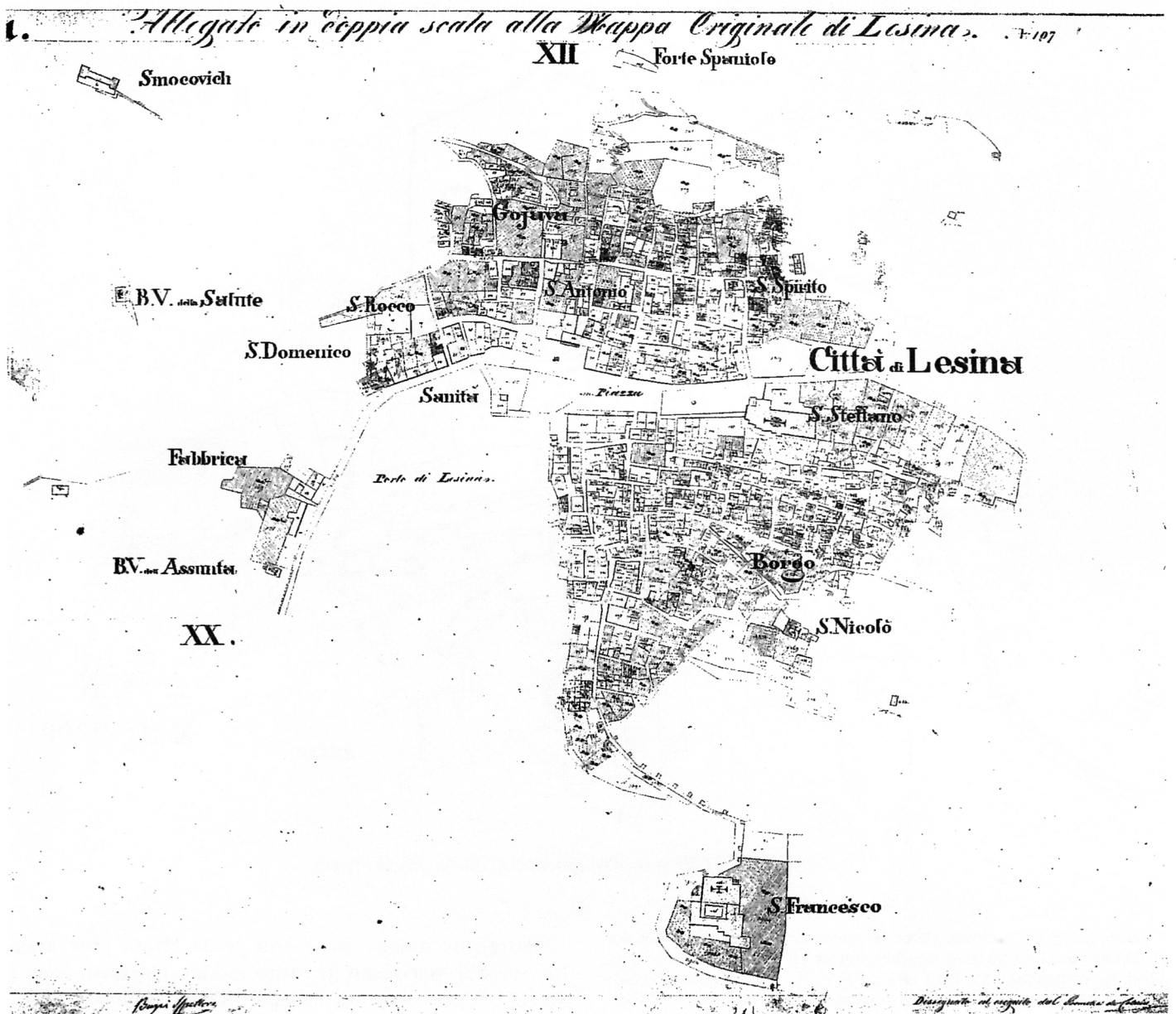
⁶ Petrić, N., "Prilozi arheologiji kasnoantičkog grada Hvara", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 28, Split, 1989., str. 10.

⁷ Petrić, N., "Prilozi arheologiji kasnoantičkog grada Hvara", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 28, Split, 1989., str. 11.

Postojanje naselja na mjestu grada Hvara prije kraja 13. stoljeća potvrđeno je arheološkim nalazima, kao i samim tekstom ugovora između biskupa čimuna i Venecije godine 1278. u kojem se govori da su Hvarani obvezni podići novi grad na mjestu grada koji je nekada postojao kod Sv. Marije od Lesne.⁵

Mogućnost povezivanja ortogonalne ulične mreže sjevernog dijela grada Hvara s nekadašnjim naseljem otvara otkriće kasnoantičke kuće u insuli Gazarovića. Kuća je sačuvana do visine prizemlja, a smjer pružanja zapadnog i djelomično južnog zida poklapa se s pravcem pružanja srednjovjekovne ulice.⁶ Osim ovoga primjera, i mnogi pretpostavljeni ulomci kasnoantičkog zida na vanjskim pročeljima srednjovjekovnih kuća upućuju na mogućnost nastanka ortogonalne ulične mreže sjevernog dijela grada Hvara znatno ranije od kraja 13. stoljeća.⁷

No, odgovore na pitanja nastanka i razvoja ortogonalne ulične mreže sjevernog dijela grada Hvara dat će buduća, poglavito arheološka istraživanja, kao i moguća nova čitanja poznatih dokumenata.

2. Katastarski plan Hvara (Lesina), izradio Pietro Negri 1827. godine

Cijelom širinom sjevernog dijela grada Hvara pruža se gotovo ravna ulica kao središnja komunikacija dvaju dijelova grada. Ta je ulica položena u smjeru istok-zapad, odnosno po izohipsi padine brijega podno tvrđave. Na nižem dijelu padine paralelno s njom pruža se još jedna ulica. Njih siječe šest okomitih ulica, dvije u Gojavi i četiri u Grodi. Sve okomite ulice postavljene su u pravilnom razmaku, a s ulicama pruženim u smjeru istok-zapad sjeku se pod pravim kutom. Ova ulična mreža stvara kvadratične stambene blokove približno jednake veličine sa stranicama istok-zapad oko 40 metara i sjever-jug oko 32 metra.

Unutar obzidanoga prostora srednjovjekovnoga grada ortogonalna ulična mreža znatno je gušća. Osim spomenute mreže, koja se ravnomjerno pruža cijelom širinom sjevernog

dijela grada, unutar Grode još su tri ulice, položene u smjeru sjever-jug. One rasijećaju velike, kvadratične blokove na otprilike polovicu, stvarajući manje, nepravilne pravokutne blokove ili nizove čije su stranice u smjeru istok-zapad dugačke oko 18 metara, a u smjeru sjever-jug oko 32 metra. Ulice koje presijecaju kvadratične blokove u Grodi paralelne su sa zapadnim potezom gradskih zidina, koji je također presjekao kvadratične blokove, tako da je unutar zidina ostala trećina bloka. Na području Gojave nema tragova rasijećanja kvadratičnoga bloka na dva manja pravokutna.

Uza spomenuto protezanje zapadnog poteza gradskih zidina, južni i istočni potezi zidina također presijecaju kvadratične blokove koje formira jedinstvena ortogonalna ulična mreža Grode i Gojave. No, dok se istočni i zapadni potez zidina

3. Avionska snimka grada Hvara (foto: Državna geodetska uprava)

gotovo ravno spuštaju od tvrđave prema Pjaci, južni potez zidina, pogotovo u jugoistočnom dijelu, pružen je izrazito nepravilno.

Očito je, dakle, da se područjem sjevernog dijela grada Hvara, unutar zidina i u zapadnom predgrađu, pruža jedinstvena i pravilna ortogonalna ulična mreža. Ona je unutar zidina okomito presiječena trima ulicama, a gradske zidine

također ne komuniciraju s smjerovima ulica ortogonalne mreže.

Nastanak i razvoj ortogonalne ulične mreže koja se ravnomjerno pruža područjem Grode i Gojave zasada nije moguće definirati, ponajprije zbog nedostatka većega broja sustavnih arheoloških istraživanja. Upravo je zbog toga karakter naselja na mjestu grada Hvara prije kraja 13. stoljeća uglavnom nepoznanica.

Ambroz Tudor

THE ORTOGONAL STREET NETWORK OF THE NORTHERN PART OF THE CITY OF HVAR

The research of the spatial organization of the city of Hvar has until recently been mostly limited to its general outstanding characteristics: e.g. the difference between the ortogonal network of the medieval city inside the walls, Groda, and the absence of this design in its southern suburb, Burka. Especially stressed by everyone is the most outstanding characteristic of the city with respect to other Medieval towns of the Eastern Adriatic: the walled *Medieval civitas* does not have a central open space to serve as city square, and its cathedral is situated outside its walls. Only when the southern suburb developed in the second half of the fifteenth century did the empty field which divided the city from the suburb (bordered by the cathedral on its east side and the Rector's Palace on its west side) gradually assume the role of central city square.

Existing literature stresses the ortogonal street arrangement inside the city walls, contrasting it to the street network of the southern suburb composed of irregular ellipsoidal blocks, characterizing the periods preceding those of planned development. However, no research has been done of the street network of the western city suburb Gojava.

Gojava lies to the west of the city walls and is today characterized by a loose (sparse) arrangement of buildings. Along with Groda, Gojava constitutes the northern segment of the town of Hvar. Indications that the housing had greater density in the fourteenth and fifteenth centuries can be found in the walled-up apertures of former houses on the stone walls of what today are gardens. It is divided from the western stretch of the city walls by a pomerium, about twenty steps wide, as stipulated in the City Statutes of 1331. In Gojava the central part is ortogonal, but its northern and western fringes are irregular, having developed from former country lanes. The central ortogonal street arrangement is related to that of Groda, with which it constitutes one whole.

From the west fringe of Gojava to the east city gate (*Porta Badoer*) - across the entire width of the northern part of the city - runs an almost straight street serving as the main communication between the two parts of the city. It points east-west, following the *isohypsos* of the hillside underlying the fort, on which lies the northern part of the city. Lower down on the hillside there is another parallel street also pointing east-west. These two streets are intersected at right angles with six streets: two in Gojava and four in Groda. All these intersecting streets are arranged at regular intervals, meeting the two east-west thoroughfares at right angles. This street arrangement creates rectangular housing blocks of approximately equal size (the east-west side of cca 40 meters and the north-south side of cca 32 meters).

Inside the Medieval *civitas* the square blocks of housing are divided by streets approximately across the middle, creating smaller, irregular rectangular blocks or series with sides of cca 16 meters in the east-west direction, and 32 meters in the direction north-south. The streets intersecting the blocks in Groda run parallel with the western stretch of the city walls which divide the square blocks leaving only one third of the block inside the walls. In Gojava there are no traces of splitting the larger square block into two smaller rectangular ones.

The history of the development of the ortogonal street network of the northern part of the city of Hvar can be clearly followed from the end of the thirteenth century until the first half of the fifteenth century when it was fully defined. A specially important role in this development was played by the construction of the city walls which lasted for several centuries and in the course of which the perimeter of the walls was reduced considerably with respect to what had been planned at the end of the thirteenth century. The shrinking of the city resulted from its stagnation under Anjouvin rule (1358-1420). According to the project drafted at the end of the thirteenth century the walls were to embrace the entire northern part of the city including the complex of the Cathedral and the Episcopal Palace at its south-east end. This plan was not carried through, so today Hvar has a sparsely inhabited suburb and a dense web of housing inside its walls.

The author also considers the problem of the potential influence on the plan of Hvar of a city built in Late Antiquity "near Saint Mary of Lesna" (mentioned in the document surrendering the city to Venice in 1278 and today identified with Procopius' Lisna (sixth century). On the basis of archive documents this town was located on the territory of today's Groda. Although the present state of research cannot confirm with any certainty that the street grid of Groda derives from Late

Antiquity, the discovery of a Late Roman house in the Gazarovića insula, whose perimetral walls follow the direction of the streets, leave room for such a hypothesis.